ЗАЛУЧЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ ПОТОЧНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ТА ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ РЕАЛІЗАЦІЇ «ПЛАНУ МАРШАЛЛА»

ATTRACTION AND ALLOCATION OF THE FOREIGN FINANCIAL AID IN THE CONTEXT OF CURRENT ECONOMIC CHALLENGES AND HISTORICAL EXPERIENCE OF THE «MARSHALL PLAN'S» IMPLEMENTATION

Тетяна БОГДАН,
доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ

Tetyana BOHDAN,
Doctor of Economics,
Public Institution «Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian NAS», Kyiv

Внаслідок агресивних дій північного сусіда економіка України знаходиться у надважкому стані. Економічні втрати України можуть оцінюватися як з точки зору втрат людського капіталу, руйнування та пошкодження інфраструктури, виробничих об'єктів, суспільних інституцій, так і з точки зору вартості ресурсів, задіяних у військовому протистоянні. Після закінчення воєнних дій вченим і експертам ще належить провести колосальний обсяг робіт для оцінки економічних втрат України від громадянської війни та зовнішньої агресії. Поки ж що згідно з офіційними даними, день війни на Україні коштує державі 80 млн. грн. [1].

Ґрунтовне дослідження економічних втрат, пов'язаних з війною у Судані (Дафурський конфлікт), надав Хамід Е.Алі [2]. Дафурський конфлікт тривав у 2003-2007 роках і забрав життя понад 400 тис. жителів Судану. За оцінками вченого, економічні втрати становили 30,5 млрд. дол. США, що еквівалентно 171% ВВП країни за 2003 рік. Такі втрати включали 10,1 млрд. дол. прямих військових витрат; 7,2 млрд. дол. втрат від зниження продуктивності внаслідок переміщення людей; 2.6 млрд. дол. втраченого доходу внаслідок смерті людей; 4,1 млрд. втрат внаслідок пошкодження інфраструктури; в 6,5 млрд. оцінено негативний вплив військових дій на ВВП.

Достатньо вичерпний перелік економічних втрат від збройних конфліктів запропонував Г.Ліндрген (див. **табл. 1**) [3]. При цьому він розглядав економічні втрати у вимірі внутрішньої економічної діяльності, зовнішнього сектору економіки та конкретної людини.

Тому, безперечно, отримання Україною зовнішньої фінансової допомоги має вкрай важливе значення для відновлення життєдіяльності, відбудови економічного базису, стабілізації економіки та забезпечення її динамічного розвитку.

За результатами зустрічі високого рівня в Брюсселі 8 липня 2014 року керівні органи ЄС, уряди країн-членів і міжнародні організації оголосили, що світове співтовариство має намір підтримувати Україну на шляху економічної та політичної стабілізації й реформ, а також політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Така зустріч стала логічним продовженням зусиль Європейської комісії щодо створення механізму координації дій донорів, спрямованих на економічну й фінансову стабілізацію в Україні, проведення економічних і політичних реформ.

За ініціативою Європейської комісії механізм координації дій донорів матиме форму міжнародної платформи з місцем розташування у Києві, учасники якої проводитимуть регулярні зустрічі для узгодження власних заходів і врахування у своїй діяльності нових проблем і потреб України. Механізм координації є відкритим для участі держав-членів ЄС, МВФ, Світового банку, ЄБРР, ЄІБ та зацікавлених третіх сторін. Група підтримки України в рамках Європейської комісії відіграватиме ключову роль у налагодженні взаємодії та співробітництва штаб-квартир відповідних установ-донорів з метою гарантування максимального ступеня узгодженості та ефективності зусиль світового співтовариства [4]. Лідери країн «великої сімки» на зустрічі 5 червня висловили підтримку створенню міжнародної платформи з координації дій донорів, яка має забезпечити ефективне надання економічної допомоги Україні.

На зустрічі високого рівня в Брюсселі 8 липня основні її учасники визнали, що у процесі економічної стабілізації та переходу до інклюзивного й стійкого економічного зростання в Україні важливу роль має відігравати приватний сектор (включаючи банки). Європейська комісія висловила готовність скликати Інвестиційний форум високого рівня, який має зібрати велику кількість приватних і державних установ, включаючи МФО і українські структури, для вивчення інвестиційних можливостей і потенціалу співробітництва в Україні.

Уряд України в даний час готує «План дій з економічного відродження і зростання на 2014-2016 роки», що включає ключові пріоритети економічної стабілізації та відновлення зростання, а також оцінку фінансових потреб України для проведення пост-конфліктної реконструкції. Даний план має стати основою для залучення зовнішньої фінансової допомоги Урядом України.

Проводячи історичні паралелі, можемо згадати аналог даного Плану дій – Програму відновлення європейської економіки, яка реалізувалася 16 європейськими країнами в рамках плану Маршалла (1948-1951 роки) – допомоги США для післявоєнної відбудови економіки Європи.

У статті акцентується необхідність залучення зовнішньої фінансової допомоги Україною, визначено спільні й відмінні риси «плану Маршалла» для повоєнної Європи та пакету зовнішньої допомоги для України, який формується у 2014 році. Розкрито інвестиційні механізми «плану Маршалла», вивчення яких є вкрай важливим у контексті відбудови економіки України й модернізації її виробничої бази. Обґрунтовано ключові принципи формування й використання зовнішньої фінансової допомоги Україною, які стосуються кредитної та грантової форм підтримки, оцінки потреб у фінансових ресурсах в Україні та врахування зовнішніх ефектів для міжнародної спільноти, заснування місій з підвищення продуктивності в ключових галузях і започаткування програми пільгового кредитування оновлення основних фондів для українських підприємств.

Author highlights the necessity to draw international financial aid for Ukraine, identify similarities and differences of «Marshall Plan» for post-war Europe and current financial aid for Ukraine. She explains the investment levers of «Marshall Plan» which are extremely important for reconstruction of the Ukrainian economy and modernization of its production basis. Author elaborates the key principles of formation and allocations of the foreign financial aid for Ukraine, which are related to the grant's and loan's forms of support, evaluation of the financing needs of Ukraine and accounting of the spill-over effects for international community, setting up productivity missions in the key sectors of the Ukrainian economy and introduction of the program of concessional crediting of the fixed assets' renovation for Ukrainian enterprises.

Таблиця 1. **Прямі й непрямі економічні наслідки збройних конфліктів у різних вимірах**

Вимір	Прямі витрати	Непрямі витрати
Національна економіка	фізичне знищення виробничих потужностей, підприємств, інфраструктури; фізичне знищення транспортних засобів і доріг, сільськогосподарського обладнання; фізичне знищення землі; смерть і каліцтво працездатного населення; збільшення військових витрат; витрати на облаштування біженців; заміновані території.	відсутність виробництва у зв'язку із загрозливою ситуацією; оподаткування повстанськими й загарбницькими військами; зменшення інвестицій; уповільнення розвитку людських ресурсів через зменшення витрат на охорону здоров'я і витрат на освіту; втрата можливостей для отримання освіти, включених до воєнних дій; зниження продуктивності транспорту та інтенсивності виробництва; збільшення виробництва, що дає короткострокові прибутки й зменшення довгострокових виробництв.
Зовнішній сектор	зростання зовнішнього державного боргу	втеча вітчизняного капіталу; втеча іноземного капіталу; перешкоди для залучення нових іноземних інвестицій; еміграція кваліфікованої робочої сили; зменшення експорту; зменшення імпорту; зменшення зовнішніх приватних кредитів; допомога на військові цілі.
Людина	смерть, каліцтво і хвороби додатковий легальний дохід	дефіцит продовольства; зростання цін; еміграція, вимушена міграція.

Джерело: G. Lindgren. Measuring the Economic Costs of Internal Armed Conflict – A Review of Empirical Estimates (2014).

Загальна сума асигнувань за планом Маршалла з квітня 1948 по грудень 1951 року становила майже 13 млрд доларів (близько 130 млрд дол. у цінах 2013 року), причому основна частина витрат припадала на Великобританію (2,8 млрд у цінах 1948-1951), Францію (2,5 млрд), Італію (1,3 млрд), Західну Німеччину (1,3 млрд), Нідерланди (1 млрд дол.).

В умовах зруйнованої та малопотужної виробничої бази післявоєнної Європи, а також виснаженості валютних резервів, доларові надходження за планом Маршалла використовувалися переважно для здійснення імпортних закупівель, головним чином із Сполучених Штатів Америки.

Європейські країни отримували за планом Маршалла чотири види допомоги:

1. **Продукти харчування, паливо і добрива**. Метою надання такої допомоги було зменшення людських страждань, пов'язаних з голодом і замерзанням. *Метод фінансування:* надання грантової допомоги урядам для фінансування імпорту відповідних продуктів. Надходження в національних валютах від продажу імпортованих товарів у країнах-реципієнтах американської допомоги використовувалися для покриття дефіциту бюджету або виробничого інвестування.

2. **Промислове обладнання і устаткування**. Цільове спрямування – відновлення й модернізація виробничої бази. *Метод фінансування*: постачання всіх видів обладнання (крім сільськогосподарського і для вугільної промисловості) фінансувались за рахунок позик Міжнародного банку, який контролював ефективність і окупність інвестиційних проектів.

3. **Сировина, матеріали й обладнання для сільського господарства.** Мета надання цього виду допомоги полягала у відновленні виробничого процесу, яке не може фінансуватися на позичковій основі. *Метод фінансування*: закупівлі сировини і матеріалів фінансувались через Державний експортно-імпортний банк США спочатку на грантовій основі, потім на комерційній. Надходження в національних валютах від продажу імпортованих товарів частково спрямовувалися на трастовий рахунок у Центральному банку, яким розпоряджався уряд США.

4. **Доларові ресурси** для поповнення міжнародних резервів і стабілізації національних валют країн Західної Європи.

У Європі пріоритетними для вкладення капіталу були галузі, розвиток яких зменшував економічну залежність Європи від США. Особлива увага приділялася «доларозберігаючим» і «долароприбутковим» галузям, тобто імпортозаміщуючим та експортним галузям. За роки впровадження плану Маршалла європейські країни значно збільшили обсяг внутрішнього виробництва та зменшили попит на американську продукцію.

Підтримка приватних підприємств була важливою складовою плану Маршалла. Країни-реципієнти здебільшого самостійно обирали пріоритетні галузі для підтримки, а отримувачами коштів у багатьох випадках виступали конкретні підприємці, які безпосередньо реалізовували інвестиційні проекти і мали можливість за рахунок пільгових кредитів закуповувати необхідне обладнання й технології, а також за рахунок коштів технічної допомоги знайомилися з досвідом і знаннями американських фахівців.

Вагомим компонентом плану Маршалла було надання технічної допомоги підприємцям і промисловцям країн Західної Європи, спрямованої на перейняття передового досвіду організації виробництва, управління й збуту продукції (включаючи безпосередньо виробничий процес) від американських компаній [5].

Дезорганізація економічного устрою та неадекватна економічна політика визнавалися Адміністрацією США такими ж вагомими факторами гальмування Європи, як і фізичні руйнування. Тому проблеми зміни економічного середовища для здійснення підприємницької та виробничої діяльності займали чільне місце у рамках плану Маршалла. Метою Програми відновлення європейської економіки було визначено становлення таких інститутів у внутрішньому економічному житті і міжнародних відносинах, які трансформують відновлення економіки у стійкий процес, що підтримується працею і зусиллями окремих індивідів. Основними засобами досягнення цієї мети стали:

- ❑ усунення адміністративних бар'єрів та інструментів контролю на ринках факторів виробництва і продуктів Західної Європи;
- ❑ зниження торговельних бар'єрів для пожвавлення зовнішньої торгівлі;
- ❑ досягнення фінансової стабільності шляхом балансування бюджетів, подолання інфляції та стабілізації обмінних курсів.

План Маршалла для Західної Європи став у новітній історії найбільш успішним прикладом зовнішньої підтримки розвитку економіки й соціальної сфери країн, постраждалих від воєнних дій. За час дії плану Маршалла валовий національний продукт європейських країн-учасниць збільшився на 15-25%. Завдяки даному плану в Західній Європі було встановлено фінансову стабільність, суттєво збільшено обсяги зовнішньої торгівлі, а також відновлено сільськогосподарське і промислове виробництво.

Водночас слід зазначити, що зовнішня допомога у справі відновлення Західної Європи відігравала доповнюючу, а не основоположну роль. Так, у Доповіді Президентського Комітету зовнішньої допомоги (1947 рік) зазначається: «Ми віримо в те, що майбутнє Західної Європи знаходиться в її руках. Ніяка сума зовнішньої допомоги, навіть і дуже щедрої, не зможе сама по собі відновити здоров'я економік 16 країн. Успіх будь-якої програми допомоги в кінцевому підсумку залежить від інтенсивності роботи та інтелектуальних зусиль урядів і народів Європи. Зовнішня допомога повинна розглядатися не як засіб підтримки Європи, а як іскра, котра запускає двигун» [6].

Порівнюючи рушійні сили, цільову спрямованість і механізми імплементації плану Маршалла для повоєнної Європи та пакету зовнішньої фінансової допомоги для України у 2014 році, слід вказати їх спільні й відмінні риси. До спільних рис можемо віднести:

1) мотиви надання допомоги Західній Європі та Україні можна охарактеризувати як економічні (відновлення економік країн-партнерів), геополітичні (стримування тиску чи впливу СРСР/ Росії), гуманітарні (полегшення страждань і створення прийнятних умов для життя людей);

2) зовнішня допомога призначена для подолання дефіциту вільно конвертованої валюти (ВКВ) у країнах-реципієнтах, що обмежувало імпорт виробничих товарів, необхідних для відновлення і модернізації економіки (в Україні дефіцит ВКВ проявляється через надмірно занижений курс гривні);

3) сума зовнішньої допомоги розраховується як сума дефіциту зовнішнього фінансування – різниця між надходженнями за основними статтями платіжного балансу та прогнозованими виплатами;

4) важливість зовнішньої допомоги для відновлення фінансової стабільності та становлення дієвих ринкових інститутів як в Україні, так і в повоєнній Європі.

До відмінностей ситуації та параметрів пакету зовнішньої допомоги повоєнній Європі і нинішній Україні слід віднести:

1) основне призначення плану Маршалла – подолання дефіциту матеріальних ресурсів для відновлення виробничого процесу й забезпечення життєдіяльності Західної Європи. Тому базові показники Програми відновлення європейської економіки виражалися в натуральних величинах (необхідної кількості сировини, обладнання, продовольства), які надалі перераховувалися в долари. Мета ж надання зовнішньої допомоги Україні – стабілізація економіки, відновлення зруйнованої інфраструктури, модернізація і реструктуризація виробництва. В умовах глобального ринку дефіциту матеріальних ресурсів не існує, а неспроможність їх придбання може компенсувати фінансова допомога;

2) економічні мотиви надання американської допомоги Європі були більш вагомими, ніж мотиви надання допомоги Україні. Україна не є критично важливим ринком збуту для товарів з ЄС, на відміну від західноєвропейського ринку для США у післявоєнний період. Частка України як країни-імпортера в експорті 28 країн ЄС у 2013 році становила 1,8%;

3) домінуюча форма надання допомоги Західній Європі – гранти, а домінуючою формою підтримки України західною спільнотою є кредити. План Маршалла передбачав надання безповоротної допомоги європейським країнам на суму 11,8 млрд. дол. у цінах 1951 року і 118 млрд. дол. у цінах 2013 року. У 1948-1951 роках у формі грантів було надано 91% американської допомоги, а у формі кредитів – 9% допомоги. Водночас у рамках пакету фінансової допомоги Україні, який передбачає виділити ЄС у 2014-2020 роках, частка грантів має становити лише 14%.

Пакет фінансової допомоги ЄС для України на 2014-2020 роки вміщує тільки 1,57 млрд. євро (на 7 років) безповоротної допомоги, або 14% загального фінансування ЄС. Навіть так звана макрофінансова допомога для бюджету України надається як позика (див. **табл. 2**). Основні складові безповоротної допомоги ЄС для України: допомога на виконання щорічного плану дій – 980 млн. євро на 7 років, Інвестиційний фонд політики сусідства – 250 млн. євро і «парасолькова програма» – 300 млн. євро на 7 років.

Причинами переважання кредитної форми фінансування над грантовою, на наш погляд, є занадто оптимістичні оцінки боргової спроможності України та переважання комерційних інтересів донорів над гуманітарними і політичними мотивами.

Таблиця 2. **Підтримка ЄС України, індикативний пакет допомоги на 2014-2020 роки станом на березень 2014 року**

Джерело	Обсяг/ межі, млн. євро
1. ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ (2014-2020)	
1.1 Сукупна допомога на розвиток (гранти)	***1 565***
Двохстороння адресна допомога:	
❑ щорічна програма дій (AAP) на 2014 рік	140-200
❑ щорічні програми дій у середньому на 2015-2020 роки	780
❑ «парасолькова програма» ("більше за більше") на 2015-2020 роки	240-300
Інвестиційний фонд політики сусідства	200-250
Інструмент підтримки стабільності і миру (IcSP)	20
CFSP	15
1.2 Макрофінансова допомога (позики)	***1 610***
2. ЄВРОПЕЙСЬКІ ФІНАНСОВІ ІНСТИТУТИ (кредити на фінансування інвестиційних проектів)	
ЄІБ	до 3 000
ЄБРР	5 000
Разом	***11 175***

Джерело: дані Європейської комісії.

Різко контрастує з такою поведінкою політика Адміністрації США по відношенню до Західної Європи. Так, у 1947 році фахівці президентського Комітету зовнішньої допомоги писали: «Будучи реалістами, ми повинні прийняти той факт, що багато європейських країн вже мають високий тягар накопичених зобов'язань і з високою вірогідністю не зможуть погашати нові доларові борги, які утворяться внаслідок постачання їм продовольства, палива і добрив Сполученими Штатами. Крім того, допомога Уряду США на кредитній основі перешкоджатиме нормальній роботі Міжнародного банку. Тому, на думку Комітету, асигнування на цілі, не пов'язані з інвестиціями у виробничу сферу, повинні надаватися у формі грантів» [6].

Враховуючи темпи падіння інвестиційної діяльності в Україні, обсяги втечі капіталу, рівень зношеності основних фондів у промисловості, першочерговим завданням відновлення економіки України є пожвавлення інвестиційної діяльності й модернізація виробничої бази. З огляду на це вивчення інвестиційних механізмів «плану Маршалла» має вкрай важливе значення для України.

Імпорт машин і обладнання за планом Маршалла з метою відбудови й модернізації підприємств становив 16% від загального імпорту в 1948-1949 роках і 34% у 1950 році. Інвестиційна програма, розроблена європейцями в Парижі, передбачала спрямування зовнішньої допомоги на закупівлю: а) обладнання для сталеливарних підприємств; б) машин і обладнання для вугільних шахт; в) нафтопереробних підприємств; г) основних фондів для електростанцій; д) машин для сільського господарства; е) транспортних засобів і рухомого складу для залізниць.

За планом Маршалла фінансувалося 143 програми постачання промислового обладнання (у Франції – на заводи «Sollac», «Usinor», нафтопереробні заводи, ГЕС і термальні електростанції). Крім того, надходження в національних валютах до «зустрічних фондів» від продажу імпортованих сировини, продовольства, палива й обладнання використовувалися на здійснення державних інвестицій і програми розвитку промисловості. Зокрема, у Франції реалізувався «план Моннета» та було створено Модернізаційний фонд.

Механізація та відновлення виробничих потужностей визнавалися єдино можливим способом збільшення виробництва й експорту, однак форсовані та надмірно високі темпи інвестиційної діяльності упродовж дії плану Маршалла американцями не сприймалися з огляду на обмеженість зовнішньої допомоги й необхідність відновлення життєвого рівня населення повоєнної Європи

Інвестиції за планом Маршалла мали чітко виражену галузеву спрямованість:

1. Машини й обладнання для залізорудної та сталеплавильної промисловості. Програма відновлення європейської економіки ставила за мету модернізацію та експансію європейської залізорудної та сталеплавильної галузей за межами Західної Німеччини. Для цього планувалося імпортувати машин і обладнання для цих галузей на суму 400 млн. дол. упродовж 4 років. Надалі вони мали вийти на режим самозабезпечення.

2. Інвестиції у вугільну промисловість. Для відбудови й нарощування вуглевидобутку європейські країни могли на 97% задовольнити свої потреби у відповідних машинах і обладнанні. Із США планувалося імпортувати спеціальне обладнання, що не мало європейських аналогів, у сумі 220 млн. дол.

3. Обладнання для виробництва й постачання сирої нафти та нафтопродуктів. Нафтові компанії задекларували потреби в додатковому обладнанні на 1948-1951 роки на суму 1,9 млрд. дол., з яких 1,3 млрд. могли покриватися за рахунок внутрішнього виробництва. Обладнання вартістю 600 млн. дол. мало імпортуватися із США.

4. Інвестиції в сільське господарство. З метою масової механізації фермерських господарств європейські країни планували збільшити виробництво тракторів малої та середньої потужності в 10 разів порівняно з довоєнним періодом та імпортувати із США тракторів і сільськогосподарського обладнання на 1 млрд. дол.

Прогресивним структурним зрушенням і післявоєнній відбудові європейської економіки сприяла також **технічна й консультативна допомога промисловцям з боку** США. **За ініціативою** Президента

Європейської програми П.Хоффмана формувалися *Ради з питань продуктивності*, до складу яких входили керівники, спеціалісти, менеджери європейських підприємств. Вони відвідували сталеплавильні, машинобудівні, шинні заводи у США з метою переймання передових технологій і методів виробництва, а також управління виробничими процесами. Функціонували також м*ісії з підвищення продуктивності* (productivity missions), які складалися на 40% з інженерів і керівників цехів, на 20% – із «білих комірців», на 40% – із робітників. Їх учасники відвідували великі підприємства США і зосереджувалися на виробничих, технічних аспектах.

На основі уроків реалізації плану Маршалла у повоєнній Європі та сучасних викликів, які стоять перед економікою України, сформулюємо **ключові принципи формування й використання зовнішньої фінансової допомоги для України:**

1) при залученні ресурсів МФО і донорів для державного сектору **перевагу варто надавати програмам допомоги у формі грантів, а не кредитів** (нехай навіть і за пільговими відсотковими ставками);

2) при отриманні **кредитного фінансування акцент слід робити на кредитуванні самоокупних інвестиційних проектів,** які з часом генеруватимуть доходи для погашення накопичених боргів;

3) **потреби України** у зовнішньому фінансуванні варто **формулювати крізь призму зовнішніх ефектів для ЄС та інших країн** у разі невжиття відповідних заходів (осередок економічної нестабільності й військового протистояння в Європі, неконтрольовані потоки міграції в ЄС, можливість екологічних і техногенних катастроф, порушення транзиту енергоносіїв до ЄС);

4) при підготовці програм і проектів, які фінансуються донорами, у рамках Плану відновлення економіки України на 2014-2016 роки слід **домагатися адекватної оцінки потреб у фінансових ресурсах** (кредитори і донори зацікавлені зменшити свою участь у фінансуванні внаслідок існування у них річних бюджетів, кредитних лімітів, бажання диверсифікувати ризики тощо).

Для ефективного використання зовнішньої фінансової допомоги вкрай необхідним є також:

5) **заснування місій з підвищення продуктивності для ключових галузей економіки України** та їх фінансування на грантовій основі: надання консультативної допомоги підприємцям України, спрямованої на переймання передового досвіду від європейських і американських компаній з питань технологій виробництва та організації виробничих процесів;

6) **започаткування програми пільгового кредитування оновлення основних фондів на великих і середніх підприємствах** України, в тому числі й через наповнення статутного фонду Державного банку розвитку України та активне залучення МБРР, МФК, ЄБРР, ЄІБ, КфВ та інших банків до кредитування українських підприємств.

On the basis of lessons of «Marshal Plan's» implementation in after-war Europe and current economic challenges faced by Ukraine, the key principles of foreign aid attraction and allocation for Ukraine are formulated. They are as follows:

1) grant-in-aid is to be a preferable form of foreign financing by donors and international financial institutions as opposed to loans (even with concessional interest rates);

2) crediting of self-compensated investment projects is to be in focus of the foreign crediting, such projects are to generate sufficient cash flows for the debt repayment;

3) Ukrainian urgent projects and actions are to be presented as those having spill-over effects for the EU and other countries; negative spill-over are a zone of economic instability and armed conflict in Europe, uncontrolled migration into the EU, possibility of technological disasters, violation of gas transit to the EU;

4) preparation of programs and projects in the framework of Plan for rehabilitation of the Ukrainian economy for 2014-2016 (to be supported by donors) should rely on adequate assessment of financing needs;

5) for the key sectors of the Ukrainian economy productivity missions are to be established with a main purpose to assume the advanced experience of European and American companies related to production technologies and organization of business processes;

6) a program of concessional crediting for renovation of the fixed capital for large and medium-sized enterprises in Ukraine is to be introduced; this program is to rely on active involvement of the IBRD, IFC, EBRD, EIB, KfW and other institutions into the crediting of Ukrainian enterprises as well as on replenishment of capital of State Bank for Development of Ukraine.

Надалі спробуємо конкретизувати й розкрити принципи формування та використання зовнішньої фінансової допомоги в умовах України.

Перший принцип стосується ***розширення грантової форми підтримки України і відходу від вкрай небезпечного масштабного залучення зовнішніх позик***. На користь вказаного підходу можемо навести такі аргументи:

а) Україна об'єктивно неспроможна обслуговувати збільшений рівень боргового навантаження (у вересні 2014 року він вже перевищив 60% ВВП, а на кінець 2015 року ймовірно сягне 80% ВВП);

б) 91% допомоги за планом Маршалла Західній Європі надавалося саме у формі грантів, а не кредитів;

в) реструктуризація державного боргу у випадку неплатоспроможності уряду ізолюватиме Україну від міжнародного ринку капіталів і унеможливить повноцінну асоціацію з ЄС.

За більшістю показників боргової стійкості рівень боргових ризиків в Україні оцінювався як дуже високий ще на початку 2014 року. Після 65% девальвації гривні пропорційно збільшився і тягар обслуговування зовнішнього державного боргу та валютних ОВДП. За результатами численних емпіричних досліджень, які проводилися вітчизняними й західними вченими, для країн із низьким і середнім рівнем доходів економічно безпечний розмір державного боргу не перевищує 40% ВВП, а рівень у 60% ВВП вважається критичним. У своїй роботі фахівці МВФ довели, що 55% дефолтів у групі країн з ринками, що формуються, відбувалися в країнах з рівнем державного боргу до 60% ВВП; а середній рівень державного боргу напередодні дефолту становив 50% ВВП [7].

Згідно з нашими оцінками, якщо Україна колосальними темпами нарощуватиме свій зовнішній державний борг, то в перший же рік формування негативного сальдо боргового фінансування бюджету держава буде не з змозі виконувати свої зобов'язання перед кредиторами, що означає необхідність реструктуризації державного боргу. А реструктуризація – це той же дефолт, який ізолює суб'єктів економіки України від міжнародного ринку капіталів на кілька років і унеможливить повноцінну асоціацію України з ЄС.

У цьому контексті дуже бажаним джерелом фінансування для України є невідшкодовна допомога ЄС на впровадження щорічного плану дій у розмірі 140-200 млн. євро на рік. Але для отримання такої допомоги слід ретельно готувати всі рішення й заходи, які необхідні для отримання секторальної бюджетної підтримки та технічної допомоги ЄС. Слід звернути увагу на можливість отримання на безвідшкодовній основі, крім вказаних 140-200 млн. євро на рік, ще 240-300 млн. євро (до 2020 року) за так званою парасольковою програмою, яка передбачає проведення ряду реформ у сфері політичних прав і свобод громадян, а також зміцнення демократії.

По-друге, виходячи з тих же міркувань боргової спроможності, при залученні кредитного фінансування від МФО акцент слід робити на **кредитуванні самоокупних інвестиційних проектів**, які з часом генеруватимуть доходи для погашення накопичених боргів. Саме такі зрушення відбуваються в даний час у політиці МБРР. У даний час МБРР фінансує такі перспективні й економічно доцільні проекти: проект реабілітації гідроелектростанцій, проект розвитку міської інфраструктури, проект з передачі електроенергії, проект підвищення енергоефективності в секторі централізованого теплопостачання.

По-третє, фінансування вкрай важливих для України заходів і проектів залежить як від бажання кредиторів і донорів виділити необхідні обсяги ресурсів, так і від уміння України обґрунтувати потреби

у відповідних заходах і необхідність участі зовнішніх донорів. При цьому акцент потрібно робити на тому, що ті заходи і проекти, які фінансують МФО і донори, принесуть користь не лише Україні, а й світовому співтовариству загалом (**зовнішні ефекти**). Особливо вдало такі аргументи спрацьовують у сферах енергетики, охорони навколишнього середовища, міграції та регіональної безпеки. Досить важливо, що розвиток українського АПК і нарощування його експортного потенціалу хоча й суперечать егоїстичним галузевим інтересам ЄС (який витрачає мільярди євро на проведення єдиної сільськогосподарської політики з метою збереження сільських територій і гарантування продовольчої безпеки ЄС), однак спроможний пом'якшити глобальну проблему нестачі продовольства для зростаючого населення землі.

По-четверте, вагомим компонентом залучення й використання зовнішньої фінансової допомоги має **бути пільгове кредитування оновлення основних фондів на діючих підприємствах і кредитування закупівель технологій і обладнання для нових підприємств**. Така програма повинна мати масовий характер і бути доступною для всіх потенційно конкурентоспроможних суб'єктів господарювання. В історичному ракурсі можна згадати, що в рамках плану Маршалла за рахунок позик Міжнародного банку здійснювались закупівлі промислового обладнання для західноєвропейських підприємств. Досить повчальним виглядає і досвід моторизації сільського господарства Туреччини та впровадження передових технологій за планом Маршалла у 1948-1952 роках.

Слід вказати, що 44,5% американської допомоги Туреччині (82 млн. дол.) було зарезервовано для Міністерства сільського господарства. М*етою надання* американської допомоги було визначено прискорення розвитку й механізація АПК при консервації низького рівня розвитку промисловості. Програмою ставилися такі з*авдання*: а) масова механізація сільського господарства і перейняття фермерами прогресивних технологій виробництва; б) збільшення площі сільгоспугідь і кількості фермерських господарств. 17% допомоги агросектору *використано* на закупівлю тракторів, 14% – на закупівлю сільськогосподарських інструментів (імпортовано 9079 тракторних плугів, 1439 сіялок зернових, 2732 сіялок бавовни, 2516 необоротних плугів) [8]. Імпортувались також вантажні автомобілі, насоси, пестициди, інструменти для ремонту техніки.

Організація системи розподілу імпортованих машин та інструментів у Туреччині виглядала наступним чином:

- ❑ імпортовані трактори і сільськогосподарські інструменти передавалися до провінційних комітетів з розподілу;
- ❑ фермери подавали заявки в ці комітети на придбання сільськогосподарської техніки у будь-якій кількості;
- ❑ фермери оплачували техніку грошовими коштами або оформляли кредит (через Аграрний банк Туреччини або фірму-імпортера);
- ❑ при купівлі техніки в кредит 25% її вартості оплачувалось одразу, а 75% вартості мало погашатись протягом 4 років; відсоткова ставка за користування кредитом становила 2,5% річних.

У рамках плану Маршалла для сільського господарства Туреччини реалізувалися також програми перейняття передового досвіду від американських спеціалістів: а) 28 інженерів, 5 ветеринарів і 2 професори з Туреччини підвищували кваліфікацію в університетах США; б) у 12 регіонах Туреччини було організовано навчальні курси з питань експлуатації та ремонту сільськогосподарської техніки (навчання пройшли 1200 спеціалістів); в) велика кількість спеціалістів з вирощування бавовни, лісового господарства і гібридних зернових відвідали США; г) спеціалісти і професори з США читали лекції з питань технологій сільгоспвиробництва в Туреччині.

У цілому можемо стверджувати, що реалізація плану Маршалла в сільському господарстві Туреччини була успішною. Так, відбулася масова моторизація фермерських господарств, мало місце збільшення кількості тракторів у 2,5 раза за 1948-1950 роки (до 5781 од.). Було досягнуто підвищення продуктивності праці у сільському господарстві й зростання виробництва у середньому на 13,2% за рік у період 1948-1953 років. Зростання збору пшениці в зазначений період становило 64%, а збору ячменю – 67%.

Повертаючись до проблем України, вважаємо, що основними завданнями програми пільгового кредитування підприємств, що реалізуватиметься за підтримки донорів, мають стати:

- ❑ підвищення конкурентоспроможності й ефективності виробництва, збереження робочих місць після закриття російського ринку збуту;
- ❑ енергозбереження та зменшення імпорту енергоносіїв (енергетичної залежності від Росії);
- ❑ нарощування експортного потенціалу України і відновлення рівноваги платіжного балансу.

Цільовою групою підприємств можуть бути експортери ГМК, машинобудування, хімічної промисловості, сільськогосподарські підприємства, а також підприємства паливно-енергетичного комплексу й житлово-комунального господарства.

За програмою пільгового кредитування підприємств, що підтримується західними інвесторами й донорами, можуть фінансуватися проекти підвищення енергоефективності, нарощування експорту сільськогосподарських підприємств, розбудови транспортної інфраструктури, проекти модернізації та технічного переоснащення промислових підприємств-експортерів зі значним ступенем зносу основних фондів, а також підприємств, які потенційно можуть бути конкурентоспроможними на західних ринках, але стикаються з проблемами підвищення якості продукції та оптимізації витрат виробництва (підприємства ГМК, хімічної промисловості, машинобудування).

Дуже важливо, щоб підприємства мали можливість отримати кредити терміном на 4-10 років під низькі відсоткові ставки. Участь іноземних кредиторів і донорів у програмі пільгового кредитування може мати форму поповнення статутного фонду Державного банку розвитку України або ж активного залучення міжнародних фінансових організацій і західних банків (ЄІБ, ЄБРР, МБРР, МФК, КфВ та ін.) до безпосереднього кредитування українських підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виступ Прем'єр-міністр України Арсенія Яценюка на засіданні Уряду 17 вересня. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247610042.

2. Estimate of the Economic Cost of Armed Conflict: A Case Study From Darfur // Defence and Peace Economics. – Volume 24, Issue 6, 2013.

3. G. Lindgren. Measuring the Economic Costs of Internal Armed Conflict – A Review of Empirical Estimates [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://riskwatch.com/wp-content/uploads/ 2014/03/RW-INFORMATION-Economic_Costs_of_Internal_Armed_Conflict.pdf.

4. European Commission. HIGH LEVEL MEETING ON UKRAINE: COORDINATING AND IMPLEMENTING THE INTERNATIONAL SUPPORT [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-469_en.htm.

5. P. Murray. Marshall Plan Technical Assistance, the Industrial Development Authority and Irish Private Sector Manufacturing Industry, 1949-52 / Department of Sociology / National Institute for Regional and Spatial Analysis National University of Ireland, Maynooth, Ireland.

6. European Recovery and American Aid. A Report by the President's Committee on Foreign Aid. – Washington, November 1947.

7. Public Debt in Emerging Markets: Is It Too High? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/ pubs/ft/weo/2003/02/pdf/chapter3.pdf.

8. M. Ozer. The Effects of the Marshall Plan Aids to the Development of the Agricultural Sector in Turkey, the 1948-1953 Period // International Journal of Economics & Financial Issues (IJEFI). – 2014. – Vol. 4, Issue 2. – P. 427.

REFERENCES

1. Statement by the Prime Minister of Ukraine Arseniy Yatsenyuk at a meeting of 17 September. Government portal. Available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247610042

2. Estimate of the Economic Cost of Armed Conflict: A Case Study From Darfur. Defence and Peace Economics, vol. 24, issue 6, 2013.

3. G. Lindgren. Measuring the Economic Costs of Internal Armed Conflict – A Review of Empirical Estimates. Available at: http://riskwatch.com/wp-content/uploads/2014/03/RW-INFORMATION-Economic_Costs_of_Internal_Armed_Conflict.pdf.

4. European Commission. HIGH LEVEL MEETING ON UKRAINE: COORDINATING AND IMPLEMENTING THE INTERNATIONAL SUPPORT. Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-469_en.htm.

5. P. Murray. Marshall Plan Technical Assistance, the Industrial Development Authority and Irish Private Sector Manufacturing Industry. National Institute for Regional and Spatial Analysis National University of Ireland, Department of Sociology, Maynooth, Ireland.

6. Report by the President's Committee on Foreign Aid. European Recovery and American Aid. Washington, November 1947.

7. Public Debt in Emerging Markets: Is It Too High? Available at: http://www.imf.org/external/ pubs/ft/weo/2003/02/pdf/chapter3.pdf .

8. M. Ozer. The Effects of the Marshall Plan Aids to the Development of the Agricultural Sector in Turkey, the 1948-1953 Period. International Journal of Economics & Financial Issues (IJEFI), 2014, vol. 4, issue 2, 427 p.